

TOMAS AKVINIETIS

TEOLOGIJOS SUMA

II-II

TOMO AKVINIEČIO DORYBIŲ ETIKOS IŠSAMUMAS

Tikriausiai nėra geresnio būdo įsitikinti Akviniečio dorybių etikos išsamumu negu grandiozinio *Teologijos sumos* traktato *Apie teisingumą* apžvalga. Traktate nagrinėjamos 66 temos ir atsakoma į 300 klausimų¹. Temas galima suskirstyti į 8 įvairaus dydžio dalis.

Pirmoji apimtų keturias temas: *Apie teisę* (57), *Apie teisingumą* (58), *Apie neteisingumą* (59) ir *Apie teisėjo sprendimą* (60). Šią dalį galima būtų pavadinti bendraja, nes joje pateikiami ir aptariami patys bendriausi išvardytų dalykų apibrėžimai. *Antrajai* daliai priskirtume dvi temas: mainų ir gėrybių paskirstymo teisingumas (61) bei neteisėtai atimtos nuosavybės sugrąžinimas (62). *Trečiąją* dalį galėtume pavadinti *Teisingumo dorybei priešingos ydos*. Jas būtina nagrinėti, nes priešybės geriausiai pažįstamos per savo priešybes. Ši dalis apimtų 16 temų, pradedant šališkumu (63) ir baigiant palūkanų ėmimu (78). Pastaroji šiandien itin aktuali. Atrodo, kad dabartinė pasaulio finansų krizė patvirtina Akviniečio teiginį, kad lupikavimas – nuodėmė. *Ketvirtajai* daliai priskirtume tik vieną temą – *Apie tarsi integralias teisingumo dalis* (79). Tos dalys yra dvi: gėrio darymas ir blogio vengimas. Jos abi yra kiekviename teisingumo akte, todėl vadinamos integraliomis teisingumo dorybės dalimis. Bet kadangi jos būdingos ne tik teisingumui, bet ir visoms kitoms moralinėms dorybėms, tai vadinamos *tarsi* integraliomis teisingumo dorybėmis. *Penktajai* daliai priskirtina irgi tik viena tema – *Apie potencines teisingumo dalis* (80), paprasčiau tariant, apie su teisingumu tiesiogiai susijusias dorybes apskritai. *Šeštoji* dalis būtų pati didžiausia. Ją sudarytų net 40 temų, kuriose viena po kitos išsamiai nagrinėjamos tiesiogiai su teisingumu susijusios dorybės ir joms priešingos ydos (81–120). Kaip atskirą *septintąją* dalį reikėtų išskirti temą apie pagarbą tėvams kaip Šventosios Dvasios dovaną (121). Ir galiausiai – *aštuntoji* dalis *Apie teisingumo įstatymus* (122).

Tam, kad skaitytojas galėtų artimiau susipažinti su Tomo Akviniečio dorybių etikos išsamumu ir kompleksiskumu, žemiau pateikiame temos *Apie potencines teisingumo dalis* vertimą. Jį skaitant ir nagrinėjant vertėtų nepamiršti Aristotelio įspėjimo, kad „ne visuose moksliniuose tyrinėjimuose reikia siekti visiško tikslumo“², kad „išprusęs skaitytojas kiekvienoje mokslo srityje reikalautų tik tiek tikslumo, kiek jo leidžia dalyko prigimtis“³. Tad etikoje būtų kvaila reikalauti matematinio tikslumo. (Spinoza, atrodo,

| Dail. Beato Angelico

RAKTAŽODŽIAI: dorybių etika, teisingumas, Akvinietis, *Teologijos suma*, Aristotelis.

KEY WORDS: virtue-ethics, justice, Aquinas, *Summa Theologica*, Aristotle.

pamiršo šį Aristotelio įspėjimą, todėl savo etikos tiesą bandė įrodyti geometrijos metodu⁴). Tuo labiau, kad mūsų atveju „tikslumą“ mažina laiko nuotolis, mąstysenos, pasaulio suvokimo ir kalbos skirtumai. Kadangi ne visus dorybių pavadinimus įmanoma visiškai tiksliai išversti į lietuvių kalbą, tai vertimo tekste šalia lietuviškų terminų skliausteliuose įrašyti lotyniški tiems, kas moka lotynų kalbą ir norėtų savarankiškai paieškoti tikslesnių atitikmenų mūsų kalboje. Už pastabas ir pasiūlymus būčiau labai dėkingas.

Tam, kad skaitytojui būtų lengviau orientuotis terminuose, žemiau pateikiau Akviniečio tekste mini-
mų 23 dorybių pavadinimų originalo bei vertimo į anglų ir lietuvių kalbas lentelę. Angliškus pavadinimus paėmiau iš St. Thomas Aquinas. *Summa Theologica*, literally translated by fathers of English Dominican Province, New York: Benziger Brothers, Inc., 1947.

Lotynų ir graikų k.	Anglų k.	Lietuvių k.
Aequitas	Equity	Nešališkumas
Affectus	Affection	Meilė
Amicitia	Friendship	Draugystė
Benignitas	Kindliness	Gerumas
Bona commutatio	Just exchange	Geri mainai
Concordia	Concord	Santarvė
Disciplina	Discipline	Drausmė
Epieikia	—	Blaiviu protu besiremiantis gerumas teisės srityje
Eucharistia	Gratitude	Dėkingumas
Eugnomosyna	Common sense	Blaivus protas
Eusebia	Piety	Pamaldumas
Fides	Fidelity	Ištikimybė žodžiui
Gratia	Gratitude	Dėkingumas
Humanitas	Humanity	Žmoniškumas
Innocentia	Innocence	Nekaltumas
Legispositiva	Just lawgiving	Teisinga įstatymų leidyba
Liberalitas	Liberality	Tolerancija
Obedientia	Obedience	Paklusnumas
Observantia	Observance	Gerbimas
Pietas	Piety	Pagarba tėvams
Religio	Religion	Religija
Sanctitas	Holiness	Šventumas
Veritas	Truth	Tiesumas kaip tiesos sakymas
Vindicatio	Revenge	Kerštas

Literatūra ir nuorodos

¹ S. Th. II-II, q. 57–122.

² Aristotelis. *Nikomacho etika*, iš senosios graikų kalbos vertė J. Dumčius // Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 64.

³ Ten pat, p. 65.

⁴ Žr.: B. Spinoza. *Etika*. Iš lotynų kalbos vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Pradai, 2001.

Doc. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS
Klaipėdos universitetas

LXXX KLAUSIMAS
APIE POTENCIALIAŠIAS TEISINGUMO DALIS

PRATARMĖ

Dabar reikia išnagrinėti potencialiašias teisingumo dalis, t.y. jam priskiriamas dorybes. Todėl reikia apsvarstyti du dalykus:

Pirma: kokios dorybės priskiriamos teisingumui.

Antra: kiekvieną teisingumui priskirtą dorybę reikia aptarti atskirai (q. 81).

VIENINTELIS ARTIKULAS

AR TINKAMAI SUDARYTAS
TEISINGUMUI PRISKIRIAMŲ DORYBIŲ SĄRAŠAS

Į PIRMAJĄ ATSAKOME TAIP. Atrodo, kad teisingumui priskiriamų dorybių sąrašas sudarytas netinkamai.

1. Mat Tulijus išvardija šešias dorybes: būtent *religiją (religio)*, *pagarbą tėvams (pietas)*, *dėkingumą (gratia)*, *kerštą (vindictio)*, *gerbimą (observantia)*, *tiesumą (veritas)*¹. Bet atrodo, jog kerštas yra mainų teisingumo rūšis, kuria, kaip jau sakyta, atsi-lyginama už padarytą žalą. Todėl nedera kerštą įtraukti į teisingumui priskiriamų dorybių sąrašą.
2. BE TO, Makrobijus *Scipiono sapno komentare*² išvardija septynias dorybes: *nekal- tumą (innocentia)*, *draugiškumą (amicitia)*, *santarvę (concordia)*, *pagarbą tėvams (pietas)*, *religiją (religio)*, *meilę (affectum)*, *žmoniškumą (humanitas)*. Daugumos iš jų Tu-lijaus sąrašė nėra. Todėl atrodo, kad teisingumui priskiriamų dorybių sąrašas nėra pakankamai tikslus.
3. BE TO, kai kurie kiti išvardija penkias teisingumo dalis: *paklusnumą (obedientia)* aukštesniesiems, *drausmingumą (disciplina)* pavaldiniams, *nešališkumą (aequitas)* sau lygiems, *ištikimybę duotam žodžiui (fides)* ir *tiesumą (veritas)* visų atžvilgiu; šių teisingumo dalių, išskyrus tiesumą, Tulijus į savo sąrašą neįtraukė. Todėl atrodo, kad jo sudarytas teisingumo dorybių sąrašas yra neužbaigtas.
4. BE TO, peripatetikas Andronikas³ išvardija devynias teisingumui priskiriamas dalis: *dosnumą (liberalitatem)*, *gerumą (benignitatem)*, *kerštingumą (vindictivam)*, *blai- vų protą (eugnomosynam)*, *pamaldumą (eusebiam)*, *dėkingumą (eucharistiam)*, *šven- tumą (sanctitatem)*, *teisingus mainus (bonam commutationem)*, *teisingą įstatymų lei- dybę (legispositivam)*. Jų irgi, išskyrus kerštą, Tulijus nemini. Todėl atrodo, kad jo sąrašas neužbaigtas.
5. BE TO, Aristotelis, *Etikos* penktojoje knygoje kaip teisingumo dalį mini gerumą (*epieikia*)⁴, kurios nėra nė viename iš jau perskaitytų sąrašų. Vadinasi, į tuos sąrašus įtrauktos ne visos teisingumui priskirtinos dorybės.

ATSAKAU, kad nagrinėjant dorybes, siejamas su svarbiausiaja dorybe, reikia svarstyti du dalykus: pirma, kuo jos su pastarąja sutampa, ir antra, ko joms trūksta, kad neprilygsta svarbiausios dorybės tobulumui. Kadangi iš to, kas jau pasakyta, akivaizdu, kad teisingumas yra santykio su kitu dorybė, tai visos kitos santykio su kitu dorybės, dėl to, kad yra santykio dorybės, gali būti priskirtos teisingumui. Be to, akivaizdu dar ir tai, kad būti teisingu – tai kitam gražinti lygiai tiek, kiek jam priklauso. Kiekviena kita santykio su kitu dorybė teisingumo dorybei neprilygsta todėl, kad gražina ne lygiai tiek, kiek kitam priklauso, arba gražina ne tai, kas priklauso.

Yra tam tikros dorybės, kitam gražinančios tai, kas jam priklauso, bet ne tiek, kiek priklauso. Pirmiausia ta dorybė, kuria žmogus gražina Dievui tai, kas Jam priklauso, nes tai, ką žmogus gražina Dievui, neprilygsta skolai. Todėl Psalmėje klausama: *Kuo galiu atsilyginti Viešpačiui už visa, ką jis dosniai yra man davęs?* (Ps 116,12). Todėl teisingumui priskiriama religija, kuri, pasak Tulijaus, *rūpinasi tikėjimu ir garbinimu tos aukštesniosios prigimties, kuri vadinama dieviškąja.*

Antra, neįmanoma tėvams atiduoti lygiai tiek, kiek esi jiems skolingas, rašo Filosofas *Etikos* aštuntoje knygoje⁵. Todėl teisingumui priskiriama pagarbos tėvams dorybė, kuria, pasak Tulijaus, *uoliai tarnaujama tiems, kurie yra to paties kraujo, tarnaujama tėvynei ir gerbiami tie, kurie jai linki gero.*

Trečia, pasak Filosofo *Etikos* ketvirtosios knygos⁶, žmogus negali adekvačiai atsilyginti už dorybę, todėl [teisingumui] priskiriamas ir gerbimas (*observantia*), kuriuo, pasak Tulijaus, *atsilyginama žmonėms, kokia nors dorybe kitus pranokstantiems.*

Kadangi to, kas privaloma pagal teisingumą, gali pritrūkti tiek doroviškai, tiek įstatymiškai, tai Filosofas *Etikos* aštuntoje knygoje kalba apie dvi teisingumo rūšis⁷. Pagal įstatyminių teisingumą privaloma tai, ką gražinti įpareigoja įstatymas. Toks privalomumas tiesiogiai rūpi teisingumui, kuris yra svarbiausioji dorybė. Pagal moralinį teisingumą privaloma tai, ko reikalauja dorybės kilnumas (*ex honestate virtutis*). Šis privalomumas implikuoja būtinybę, kuri turi du lygmenis. Juk tam tikras privalomumas yra toks būtinas, kad, jo nesant, papročių kilnumas negali būti išsaugotas, ir tas privalomumas suvokiamas kaip labiau privalomas. Jį galima svarstyti atsižvelgiant į skolininką. Toks privalomumo svarstymas kitiems atskleidžia, koks tas žmogus yra žodžiais, ir koks – darbais. Todėl teisingumui priskiriama ir tiesumo (*veritas*) dorybė, dėl kurios, pasak Tulijaus, *nemeluojama nei apie tai, kas yra, nei apie tai, kas buvo, nei apie tai, kas bus.*

Be to, galima svarstyti atsižvelgiant į skolintoją, kuriam kas nors atsilygina už tai, ką anas padarė. Kartais atsilyginama už padarytą gėrį, tada teisingumui priskiriamas dėkingumas, kuris, pasak Tulijaus, *pasireiškia kaip kitų draugiškumo ir geradarystės prisiminimas ir noras jiems atsilyginti.* Kartais atsilyginama už blogį. Tada su teisingumu siejama kerštingumo dorybė, kuria, pasak Tulijaus, *keršijant arba save ginant priešinamasi prievartai, kenkimui ir viskam, kas žeidžia.* O kiti privalomi da-

lykai būtini kaip didinantys papročių kilnumą, tačiau ir be jų tą kilnumą galima išsaugoti. Taip privalomiems dalykams priklauso dosnumas, lipšnumas arba draugiškumas ir kitos panašios dorybės, kurių Tulijus į minėtą sąrašą neištraukė, nes privalomumo jose nedaug.

Todėl Į PIRMAJĄ atsakytina, jog kerštas, kurį teisėjo nutarimu vykdo valstybė, priklauso mainų teisingumui (*justitia commutativa*). Bet kerštas, vykdomas asmeninė iniciatyva, tačiau neprieštaraujantis įstatymui, arba tam, ko pareikalautų teisėjas, priklauso su teisingumu siejamai dorybei.

Į ANTRAJĄ atsakytina, kad čia akivaizdu, jog Makrobijus svarsto dvi viena nuo kitos neatskiriamas teisingumo dalis: blogio vengimą (šiai teisingumo daliai priklauso nekaltumo dorybė) ir gėrio darymą (kuriam priklauso kitos šešios dorybės). Iš jų dvi, kaip matyti, veikia lygių asmenų santykiuose: santykiuose su kitu – tai draugystė (*amicitia*), santykiuose su pačiu savimi – tai sutarimas (*concordia*). O dvi kitos – pagarbumas (*pietas*) ir religija (*religio*) – veikia santykiuose su aukštesniaisiais: pagarbumas – santykiuose su tėvais, religija – santykiuose su Dievu. Dar dvi kitos – meilė (*affectio*) ir žmogiškumas (*humanitas*) – veikia santykiuose su žemesniaisiais: meile džiaugiamasi dėl jų sėkmės, o žmoniškumu jiems padedama nelaimėje. Juk Izidorius⁸ rašo *Etimologijos* knygoje, kad žmonišku vadinamas tas, kuris myli žmones ir juos užjaučia, todėl žmoniškumu pavadinta tai, kuo mes vienas kitą palaikome. Todėl draugystė suvokiama taip, kaip ją traktuoja Filosofas *Etikos* ketvirtoje knygoje, t.y. kaip ta dorybė, kuri tvarko mūsų išorinius santykius. Draugystė gali būti suvokiama ir taip, kaip Filosofas ją apibrėžia *Etikos* aštuntoje ir devintoje knygoje, t.y. kaip jausmų išraišką. Taip suvokiamai draugystei priklauso trys dorybės: geranoriškumas (*benevolentia*), kuri čia vadinama šiltu jausmu (*affectus*), santarvė (*concordia*) ir geradarystė (*beneficentia*), kuri čia vadinama žmoniškumu (*humanitas*). Tačiau jų Tulijus į sąrašą neištraukia, nes, kaip minėta, jose maža privalomumo.

Į TREČIAJĄ atsakytina, kad paklusnumas (*obedientia*) kaip dalis priskiriama gerbimui (*observantia*), kurį Tulijus ištraukė į sąrašą, nes iškilus asmenis privaloma gerbti ir jiems paklusti. O ištikimybė duotam žodžiui (*fides*), kuriuo įvykdoma, kas pažadėta, kaip dalis priskiriamas tiesumo (*veritas*) dorybei tiek, kiek ji susijusi su pažadų vykdymu. Bet vėliau matysime, kad tiesumui priklauso daugiau [dalių]. Tačiau drausmingumas (*disciplina*) nėra tai, kas būtinai privaloma, nes žemesniajam kaip žemesniajam niekas nėra įpareigotas, tačiau aukštesnysis gali įpareigoti, kad žemesnysis vadovautų, kaip sakoma Evangelijoje pagal Matą: *ištikimas ir protingas tarnas, kurį šeimininkas paskyrė savo šeimos valdytoju* (Mt 24,45). Todėl Tulijus ją praleido. Tačiau kaip dalis ji gali priklausyti žmoniškumui (*humanitas*), kurį Makrobijus įrašė. O nešališkumas (*aecvitas*) gali priklausyti gerumui (*epieiceia*) arba draugiškumui (*amicitia*).

Į KETVIRTAJĄ atsakytina, kad kai kas iš to sąrašo tikrai priklauso teisingumui. Ypatingam teisingumui priklauso gerų mainų dorybė, apie kurią jis sako, kad ji

yra *mainuose lygybę saugantis įprotis*. Įstatyminiam teisingumui, kiek tai susiję su dalykais, kurių visi privalo paisyti, priskiriama įstatymų leidybos (*legispositiva*) dorybė, kuri, jo žodžiais tariant, yra *su bendruomene susijusių politinių permainų mokslas*. O tiems reikalams, kuriuos tenka atlikti paskirais atvejais ir apie kuriuos bendri įstatymai nieko nesako, priskiriama blaivaus proto (*eugnomosyna*) dorybė kaip tokiuose reikaluose gerai sprendžianti ir vadovaujanti. Ji buvo aptarta traktate apie supratingumą (*prudentialia*). Todėl jis sako, kad ji yra pateisinimas savo paties valia, nes pagal ją žmogus laisvu pasirinkimu, o ne rašytu įstatymu, tarnauja teisingumui. Šios dvi dorybės priskiriamos supratingumui (*prudentialia*), kaip joms vadovaujantys, ir teisingumui, kaip jas realizuojantys, dorybei. Pamaldumas (*eusebia*) yra tarsi geras garbinimas, todėl jis sutampa su religija ir apie ją sako, kad jis yra Dievui tarnaujantis mokslas (pasakyta taip, kaip Sokratas sakydavo, kad visos dorybės yra mokslai). Ir į tą pačią dorybę suvedama šventumo dorybė, apie kurią kalbėsime vėliau. O dėkingumas (*eucharistia*) yra tas pat, kas geras atsilyginimas, kurį Tulijus įtraukė į sąrašą kartu su keršto dorybe. Gerumas (*benignitas*), atrodo, yra tas pats, kas meilė (*affectus*), jį Makrobijus įtraukia į dorybių sąrašą. Todėl ir Izidorius *Etimologijos* knygoje rašo, kad *geranoriškas žmogus yra visada pasiruošęs daryti gera ir mandagiai kalba*. Ir pats Andronikas sako, kad *gerumas (benignitas) yra įprotis daryti gera*. O dosnumas (*liberalitas*), atrodo, priklauso žmoniškumui (*humanitas*).

Į PENKTAJĄ atsakytina, kad gerumo dorybė (*epieikeia*) siejama ne su teisingumu apskritai, o su įstatyminiu. Ir atrodo, kad ji sutampa su ta dorybe, kuri pavadinta blaivaus proto (*eugnomosyna*) dorybe.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Markas Tulijus Ciceronas gimė 106 m. pr. Kr., gyveno Romos respublikos žlugimo laikais, kaip Romos senatorius ir konsulas aktyviai dalyvavo daugelyje svarbių politinių įvykių; laisvalaikį skirdavo filosofijai. Jo politiniam oponentui Oktavianui Augustui istorikai priskiria teiginių, kad Ciceronas Romai nusipelnė daugiau negu bet kuris karvedys – išplėtė romėnų dvasios valdas. Viduramžiais jo filosofijos veikalai buvo dažnai cituojami. Akviniečio pateiktas šešių dorybių sąrašas paimtas iš vieno ankstyviausių Cicerono veikalų *De inventione rethoricae* (*Apie retorikos išradimą*), apie kurį pats autorius yra pasakęs, kad jis yra nebrandus ir netobulus.
- 2 Ambrozijus Theodosijus Makrobijus (apie 395–423), gramatikas ir filosofas neoplatonikas, laikomas vienu iš paskutiniųjų pagonių rašytojų. Akvinietis čia cituoja Makrobijaus komentara

Cicerono *Respublikos* fragmentui, kuriame pasakojama apie pomirtinį dorųjų gyvenimą ir piešiama Visatos sandara, kaip ją galima įsivaizduoti remiantis stoikų ir neoplatonikų filosofija. Ši medžiaga teikia Makrobijui progą pačiam pasvarstyti apie kosmoso sandarą.

- 3 Andronikas Rodietis, vienuoliktasis peripatetikų mokyklos scholarchas (vadovas), gyvenęs I a. pr. Kr., pagarsėjo Aristotelio raštų redagavimu, suskirstymu ir termino *metafizika* sukūrimu.
- 4 Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 167. „Dabar jau aišku, kas yra gerumas: tai – teisingumas, kuris geresnis už tam tikrą teisingumo atmainą. Iš to paaiškėja ir kas yra geras žmogus: jis pasirenka ir daro tai, kas yra teisinga, bet nėra pedantas, kuris smulkmeniškai tol siekia teisingumo, kol pagaliau teisingumas virsta neteisingumu; jis vėliau linkęs pasiten-

kinti mažesniu teisingumu, nors įstatymas jį remia, – toks yra geras žmogus, ir tokia nuostata vadinama gerumu – tai yra tam tikra teisingumo atmaina, o ne skirtinga nuostata.“

⁵ Ten pat, p. 226. „...tėvai myli vaikus nuo pat gimimo, o vaikai savo tėvus – tik po tam tikro laiko, kai jie įgyja protą ir išmoksta jausti. Iš to aišku, kodėl labiau myli motinos. Taigi gimdytojai myli vaikus kaip pačius save – kaip tai, kas iš jų atsirado ir atskirta egzistuoja kaip antrasis aš, o vaikai tėvus – dėl to, kad iš jų atsirado...“.

⁶ Ten pat, p. 132. „Didis žmogus geriausiai atskleidžia garbės ir negarbės atvejais: jis santūriai džiaugsis, kai garbūs vyrai jam teiks didelę garbę, suprassdamas, kad gauna tiek, kiek nu-

sipelno – o gal net ir mažiau, nes tobula dorybė negali gauti tokios garbės, kuri visiškai atitiktų jos vertę, bet jis priims ją teikiamą garbę žinodamas, kad jie neturi didesnės garbės, kurią jam galėtų teikti.“

⁷ Ten pat, p. 228. „Kaip yra dvi teisingumo rūšys – nerašytasis ir įstatyminis teisingumas, taip yra ir dvi nauda grindžiamos draugystės rūšys: vienos pagrindas – dorybė, kitos – įstatymas.“

⁸ Izidorius Sevilietis (570–636), Sevilijos arkivyskupas, pirmosios viduramžių enciklopedijos *Origines seu Etymologiae* autorius. Šis 20 tomų ir 448 skyrių veikalas buvo labai populiarus ne tik viduramžiais, bet ir renesanso laikotarpiu. Akvinietis jį cituoja nagrinėdamas įvairias temas.

Iš lotynų k. vertė ir komentarus parašė
doc. dr. Gintautas VYŠNIAUSKAS, Klaipėdos universitetas

Versta iš: Sancti Thomae Aquinatis *Summa theologiae*, secunda secundae,
Matriti: Biblioteca de Auctores Cristianos, MCMLII, p. 521–524.